

.....
молоді в Україні // Молодіжний рух в Україні. Довідник. Частина I. – К., 1998. – С.201; 5. Інтеграція молоді в сучасні економічні відносини. – К., 1999. – С.47; 6. Молодь України у дзеркалі соціології. – К., 2001. – С.33; 7. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1999 року): Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України. – К., 2000. – С.95-96; 8. Рада молодих підприємців // Молода Україна. – 2000. – 5 лист.; 9. Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку, як чинник забезпечення національних інтересів України. – К., 2003. – С.59; 10. Молодь України у дзеркалі соціології. – К., 2001. – С.32; 11. Там само. – С.33; 12. Там само. – С.33-34.

К.М.Ніколаєць

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Сільське господарство України у сучасний період ще не вийшло зі стану глибокої кризи, яка була спричинена недалекоглядною політикою багатьох урядів незалежної України. Розвиток сільського господарства нашої держави досліджували багато вчених.¹ Однією із найкращих робіт є праця академіка Б.Панасюка, в якій уперше за роки незалежності України зроблена спроба на основі конкретних статистичних і аналітичних матеріалів показати реалізацію економічної політики виконавчою владою з позитивної і негативної сторін.² У 2004 р. вийшли друком праці В.А.Чеботарьова³ та М.Л.Крижачківського⁴, присвячені інноваційній трансформації структури АПК та науковому його забезпеченню. В основному вчені аналізують ситуацію, що склалася в аграрному секторі сучасної України та причини негараздів у налагодженні виробництва. Про перспективи розвитку АПК у вітчизняній історіографії говориться ще досить мало. Власне перспективи оцінюються науковцями-економістами, які розраховують використання коштів, вкладених у АПК. Глобальні ж перспективи його розвитку ще не стали предметом спеціального дослідження. Оцінка таких перспектив, в тому числі й з огляду на можливі варіанти зовнішньоекономічного та політичного співробітництва та орієнтації, була б корисною у сучасних умовах побудови соціально орієнтованої ринкової економіки у нашій державі.

Україна вибрала інноваційну модель розвитку всіх сфер суспільного життя, основи якої мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки.⁵ Однак протягом останніх десяти років економічна політика України базувалася з розрахунку на іноземні інвестиції. Розрахунки на реальну іноземну допомогу для задоволення національних прагнень довгий час залишалися марними, адже іноземні промисловці та підприємці зацікавлені у стабільності економічної ситуації в країні. З економічної точки зору Україна могла б зацікавити їх своїми природними ресурсами, у першу чергу, корисними копалинами та земельними ресурсами. Однак сподівання на те, що Україна має у якості свого чорнозему великий плюс у переговорах із зарубіжними країнами швидше за все так і залишаться сподіваннями. За сучасного рівня розвитку технологій виробництва, у тому числі і сільськогосподарського, родючість ґрунтів вже не відіграє такої ролі, як раніше. Адже за наявності хімічних добрив можна значно покращити результати збору врожаю. З іншого боку, частина земельних ресурсів України (не пов'язаних і Чорнобильською катастрофою) можуть бути використані для вирощування так званої “екологічно чистої продукції” сільського господарства, яка досить високо цінується у західних країнах, а на її виготовлення, за умови використання дешевої української робочої сили, не потрібні були б великі витрати. Дефіцит сільськогосподарської техніки можна було б подолати за рахунок залучення імпортних машин або створення виробничих потужностей для їх виготовлення в Україні. У іншому випадку сільське господарство держави було б більш конкурентноздатним.

Наявність відносно великої кількості дешевої робочої сили, звичайно, може привернути увагу іноземних інвесторів, але у такому випадку для України уготована доля

лише її постачальника. З цієї точки зору нав'язування Україні Болонської системи підготовки кваліфікованих кадрів з її різким зниженням рівня підготовки спеціалістів і може пояснити, у якій саме якості розглядається наша держава у якості перспективного партнера для розвитку економіки. В Україні сільськогосподарські підприємства не мають ресурсів для фінансування наукових досліджень. Водночас держава постійно скорочує видатки на аграрну науку, яка й раніше фінансувалася незадовільно. Й хоча важливим інструментом реалізації державної стратегії структурно-інноваційних зрушень в економіці мають стати інноваційні програми, нині таких програм у країні обмаль, а ті, що є, не виконуються.

З іншого боку, вітчизняні науковці розробили кілька моделей підвищення кваліфікації керівників і працівників сільського господарства. Однак вони поки що дають лише обмежені результати. З погляду ефективності використання виробничого потенціалу найкраще поєднання факторів виробництва спостерігається у сільськогосподарських підприємствах з площею ріллі 3000 га і рівнем забезпеченості основними виробничими і оборотними засобами на 100 га ріллі в сумі 322 тис. грн. У таких сільськогосподарських підприємствах на 100 га одержується 13,8 тис. грн. прибутку, рівень рентабельності становить 22,9 %, норма прибутку – 4,6 %. Отже раціональне використання земельних ділянок за наявності відповідних коштів може давати у перспективі певні прибутки. Україна має сприятливі ґрунтово-кліматичні, економічні, геополітичні умови для створення високоефективної харчової індустрії. Нині промислове виробництво харчових продуктів у країні здійснюють понад 22 тис. підприємств.⁶

Однак сумнівно, щоб сільськогосподарські підприємства галузі, що класично вважається дотаційною, змогли довго протриматися без державної підтримки. Економісти вважають, що в агропромисловому виробництві найактуальнішими є проблеми підвищення ролі держави у відтворювальному процесі та формування замкнутого кола виробничо-енергетично-екологічного господарювання, що має соціальну спрямованість.⁷ В Україні у зв'язку з утвердженням стратегії сталого розвитку та структурно-інноваційної перебудови української економіки потрібно визначити умови, які б стимулювали продуктивність відтворення нової якості національного виробничого і банківського капіталу. За даними умовами свого становища реальний сектор економіки значно відірваний від фінансової системи країни, що за оцінками вчених-фінансистів є стратегічною помилкою державної економічної політики.⁸ У 2003-2004 рр. Україні необхідно було не тільки досягнути щорічних темпів приросту валового внутрішнього продукту (ВВП) 5-6 %, інвестицій в основний капітал 10-12 %, а й закріпити їх і забезпечити зростання ВВП до 6-6,5 % у 2005-2011 рр. При цьому темпи інфляції необхідно було знизити з 7-9 до 3-5 %, а реальні доходи населення збільшити до 6,5-7 % на рік.⁹ Однак, наприкінці 2004 р. багато вітчизняних економістів і політиків вважають, що реальний рівень інфляції у 2005 р. складе 10-12 %, що неприпустимо для подальшої стабілізації економіки.

Основою аграрної доктрини на постприватизаційному етапі доцільно вважати структуру АПК. Саме вона має стати головним об'єктом системи заходів доктринерського характеру. На користь даного висновку є ряд аргументів, головний же з них той, що саме структура АПК є лімітуючим чинником його розвитку.¹⁰ Механізмом реалізації аграрної доктрини слід обрати інноваційну трансформацію структури АПК. Об'єктивна доцільність такого механізму, що характеризується необхідністю перетворень якісного порядку, визначена особливою глибиною реформованості структури АПК у цілому, так і кожної її окремо взятої складової. Інноваційна структурна трансформація виступає як адаптивна реакція на критичну міру незбалансованості АПК. Напівміри, або ж зміни фрагментарного характеру зроблять ще проблематичнішим вирішення комплексу економічних і соціальних питань і збільшать відставання вітчизняного агропромислового виробництва від рівня розвинутих країн. Лише системна структурна трансформація вітчизняного АПК дозволить перейти до інноваційної моделі його розвитку. Економічним інструментарієм здійснення інноваційної структурної трансформації АПК має стати сукупність заходів індикативного планування. Вони у порядку реалізації соціально-економічних пріоритетів АПК містять

визначення пропорцій між його сферами, галузями і продуктовими під комплексами, що конкретизуються у системі індикаторів (показників). Міру соціальності інноваційних структурних перетворень слід розглядати як критерій розвитку АПК. Тому розв'язання соціальних проблем доцільно визначити як першооснову аграрно-продовольчої сфери економіки.¹¹

До останнього часу стосунки із іноземними державами для України мали перспективою використання її як сировинного придатку, так само як це робили російські урядовці. Політична ситуація в Європі пов'язана із прагненням багатьох провідних європейських політиків зберегти статус-кво у політичних кордонах з огляду на просування НАТО на схід, послаблення світових позицій Росії та змін на світовому ринку енергоносіїв, створює сприятливі умови для України у справі укладення вигідних для неї міжнародних договорів, що можна було б зробити за умови орієнтації на Захід, а не на Росію. Загалом українсько-російські стосунки призвели до штучного розмежування інтересів українських суспільних верств по відношенню до російсько-українського співробітництва. Штучне створення економічних зон, де велику роль відігравали російські робітники та промисловці, призводило до перекосів у розвитку вітчизняної економіки, яка поступово перетворювалася на придаток загальноросійської. Цій же меті було підкорене загарбання українського земельного фонду.

Українські вчені на сучасний момент зробили вже кілька прогнозів стосовно подальшого розвитку спільної аграрної політики Європейського Союзу та її перспектив для України.¹² Зокрема, прогнозується можливість тимчасових втрат сільськогосподарських товаровиробників від розширення єврозони та одержання конкурентних переваг у майбутньому. Зараз розгорнулася дискусія навколо суперечки між країнами, які надають кредити, та державами, що їх отримують, з приводу конкретних розмірів аграрних і регіональних субсидій, а також між високорозвинутими країнами-експортерами продовольства і тими, що мають потужний агроресурсний потенціал для розвитку сільського господарства, але змушені згортати виробництво через штучні бар'єри на шляху просування їх продукції на глобальні ринки та неспроможності СОТ унеможливити застосування подвійних стандартів у торгівлі продовольством лідерів світового розвитку і країн із слабкими перехідними економіками.¹³

Для сучасної України більш перспективним з точки зору розвитку власної економіки є співробітництво із західними країнами, що може за вигідної політичної ситуації забезпечити новітні технології і будівництво нових підприємств в Україні, які б використовували ресурсозберігаючі та енергозберігаючі технології. Таке співробітництво є одним із політичних аспектів реформування АПК. Кількість готової продукції та використання української дешевої робочої сили, не вигідні державі, не йдуть у порівнянні із прагненням Росії до повного контролю над українською економікою. Відсталі російські технології виробництва не можуть забезпечити зростаючих темпів розвитку української економіки. Залежність від російських енергоносіїв тільки стримує цей розвиток. Новітні ж технології, якими володіють розвинуті економічні країни, могли б зменшити цю залежність у випадку використання енергозберігаючих технологій виробництва та налагодження його замкнутих циклів в Україні. Методичні рекомендації з розробки регіональних інвестиційних програм в агропромисловому виробництві вже затверджені Міністерством аграрної політики України.¹⁴ У Європі існує Європейська Комісія, що регулярно відстежує виникнення диспропорцій у розвитку регіонів. Індикаторами, що застосовуються при цьому, є, насамперед, обсяг ВВП з розрахунку на душу населення, рівень безробіття та продуктивність праці. Названі критерії є базовими при визначенні регіонів, які одержуватимуть фінансову допомогу в рамках регіональної політики ЄС.¹⁵ Для отримання такої допомоги потрібно також приведення у відповідність до європейських вимог транспортної мережі країни та її екології.¹⁶ Таким чином, за умов дотримання відповідних екологічних норм виробництва та використання дешевої української робочої сили, Україна може перетворитися на провідного у Європі виробника екологічно чистої сільськогосподарської продукції, що досить перспективно для

.....
європейських інвесторів, які прагнуть створити гідну конкуренцію, у першу чергу, американським виробникам продовольства.

Іншим політичним аспектом реформування АПК залишається створення правової бази реформ у сільському господарстві. Однак сучасна ситуація в українському парламенті не сприяє позитивному вирішенню цієї проблеми. Питання державної допомоги розвитку АПК ще певний час приречене на невирішеність. Загальна ситуація, що склалася в економіці України під тиском як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, не дозволяє швидко підвести виважену правову основу під реформування АПК. Залежність держави від енергоносіїв та великий державний борг залишаються тими важелями, за допомогою яких іноземні країни можуть впливати на прийняття певних політичних рішень в Україні. Одним із таких рішень є питання про вільну купівлю-продаж землі. За 12 років незалежності в Україні в незавершеному стані залишається проблема власності на землю, яка є основою земельних відносин і всієї системи аграрних відносин. Пропозиція окремих українських політиків щодо перенесення терміну введення в дію відповідного закону до 2008 р. поки що залишається під великим питанням. Частина з них зацікавлена у купівлі-продажу землі вже з 2005 р. При збереженні такої невизначеності не можна розраховувати на високі результати навіть при значному посиленні фінансової державної підтримки аграрної сфери.¹⁷

Вільна купівля-продаж земельних ділянок неминуче призведе до ще більшої соціальної диференціації населення у сільській місцевості. Інтенсивність руху земель сільськогосподарського призначення, концентрація їх у так званих ефективних власників матиме як позитивні, так і негативні наслідки. До останніх можна віднести процес скорочення робочих місць у галузі, активізацію трудової міграції, в тому числі й за кордон, зникнення у більш віддаленій перспективі селянського укладу життя разом із сільською поселенською мережею. Досить сумнівними видаються можливості для України забезпечити такі темпи урбанізації, якщо для створення одного робочого місця потрібно від 30 до 5 тис. дол., а загальний обсяг інвестицій на працевлаштування має становити 7,5-25 млрд. дол. США на рік.¹⁸

Позитивні зміни у сільському господарстві після запровадження вільної купівлі-продажу землі уособлюються у фермерському господарстві, яке має стати одним із способів сімейного ведення господарства. Саме такий вид господарства у майбутньому буде все більш відчутно впливати на ринок аграрної продукції та розвиток сільських територій. Зацікавленість іноземних інвесторів у капіталовкладеннях у першу чергу в промисловість, шляхом створення спільних підприємств, а не у сферу АПК, можна пояснити можливістю відносно швидкого отримання прибутків, що, у свою чергу, певною мірою захищає інвестиції в умовах економічної і правової нестабільності в Україні. Сільське господарство ж як сфера іноземних капіталовкладень залишається невивідною з огляду на занедбаність багатьох сільськогосподарських підприємств, складну соціальну ситуацію на селі (в тому числі і вимирання жителів близько 500 сільських населених пунктів України) та відсутність у багатьох випадках впровадження передових технологій обробки ґрунту. До тих пір, поки не буде прийнято у межах чітко встановлених термінів закону системного характеру, який регламентував би функціонування аграрної сфери країни в цілому, сподіватися на значні іноземні інвестиції в АПК країни буде марно.

Видається доцільним визначення терміну періодів науково-технічного і економічного розвитку АПК у п'ять-сім років.¹⁹ Для кожного такого етапу необхідно обґрунтувати стратегічну і тактичні цілі, обсяги й джерела фінансування, механізми реалізації. Всі подібні параметри мають бути логічно взаємоузгоджені, у межах попереднього етапу необхідно створити умови для органічного входження у наступний.²⁰ Необхідно врахувати і перспективу відновлення відповідальності аграрного бізнесу за інфраструктуру села, яка свого часу створювалася спільними зусиллями селян і держави, а тепер значною мірою втрачена. Без підвищення рівня соціальних витрат на селі неможливо зацікавити працівників, особливо молодь, роботою на селі. У перспективних дослідженнях доцільно було б визначити можливі варіанти соціального забезпечення для сільських жителів в умовах

вільної купівлі-продажу землі.

Прискорений розвиток української економіки міг би призвести до подолання комплексу “меншовартості”, який присутній у думках та поглядах як українських політиків, так і пересічних громадян. Прикладом є економічна діяльність країн Прибалтики та багатьох колишніх соціалістичних країн Східної Європи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдучий П.І. Аграрна реформа: міфи й істина // Економіка АПК.-2003.-№ 9.-С. 3-9; Дем'яненко М. Кредитна політика держави щодо аграрного сектора економіки в ринкових умовах // Економіка України.-2002.-№ 1.-С. 51-59; Дем'яненко С. До концепції національної аграрної політики // Економіка України.-1998.-№ 1.-С. 22-30; Кириленко І.Г. Аграрний сектор України: уроки, завдання // Економіка АПК.-2004.-№ 1.-С. 3-11; Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного сектора України: здобутки і проблеми // Економіка АПК.-2003.-№ 5.-С. 3-8; Онищенко О. Особливості сучасних земельних відносин в Україні // Економіка України.-2001.-№ 4.-С. 56-62; Юрчишин В.В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації // Економіка АПК.-2003.-№ 8.-С. 3-8; 2. Панасюк Б. Економічна політика в Україні наприкінці ХХ століття.-К., 2002; 3. Чеботарьов В.А. Інноваційна трансформація структури АПК як сутнісна ознака аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини // Економіка АПК.-2004.-№ 8.-С. 31-37; 4. Крижачківський М.Л. Наукове забезпечення аграрної реформи на шляху до соціально орієнтованих ринкових умов на регіональному рівні // Економіка АПК.-2004.-№ 8.-С. 6-10; 5. Послання Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір”: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки // Уряд.кур'єр.-2002.-№ 100.-4 червня; 6. Куць О.І., Васюков М.А. Перспективи переробки і зберігання сільськогосподарської продукції // Економіка АПК.-2004.-№ 6.-С. 9; 7. Чеботарьов В.А. Інноваційна трансформація структури АПК як сутнісна ознака аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини // Економіка АПК.- 2004.-№ 8.-С. 33; 8. Фесіна А.А. Податково-бюджетні важелі як інструмент підвищення ефективності економіки // Економіка АПК.-2004.-№ 6.-С. 53; 9. Шлапак В.О. Аспекти інноваційного розвитку сільського господарства України // Економіка АПК.-2004.-№ 6.-С. 65; 10. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Т. III.-К., 2001.-С. 170; 11. Юрчишин В.В. Науково-методологічні та організаційні основи розвитку системи управління аграрним сектором економіки // Економіка АПК.-2003.-№ 1.-С. 17-25; 12. Дем'яненко С. Спільна аграрна політика ЄС: суть, тенденції та значення для України // Економіка України.-2003.-№ 3.-С. 80-87; Зоря С. Субсидування сільського господарства: досвід зарубіжних країн та можливість і доцільність його використання в Україні // Економіка України.-2003.-№ 8.-С. 56-65; Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ // Економіка України.-2003.-№ 10.-С. 79-85; Остапко Т. Приєднання до СОТ: перспективи і загрози для аграрного сектора України // Економіка і прогнозування.-2003.-№ 3.-С. 138-150; 13. Могильний О.М. Спільна аграрна політика Європейського Союзу щодо сталого сільського розвитку: уроки для України // Економіка АПК.-2004.-№ 7.-С. 4; 14. Кісіль М.І. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу // Економіка АПК.-2002.-№ 4.-С. 66-71; Кісіль М.І., Коденська М.Ю. Розробка інвестиційних програм в АПК / Економічний довідник аграрника.-К., 2003.-С. 732-739; 15. Могильний О. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки.-К., 2002.-С. 68-69; 16. Злоказова Н. Расширение ЕС: за и против с позиции его членов // Мировая экономика и международные отношения.-2004.-№ 1.-С. 66; 17. Саблук П.Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання // Економіка АПК.-2004.-№ 6.-С. 3; 18. Дем'яненко В. Людський капітал в Україні в контексті постіндустріального розвитку / Економіка України: стратегія і тактика розвитку.-К., 2003.-С. 262; 19. Панасюк Б. Прогнозування економічного розвитку України // Економіка України.-2000.-№ 9.-С. 26-39; 20. Чеботарьов В.А. Інноваційна трансформація структури АПК як сутнісна ознака аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини // Економіка АПК.- 2004.-№ 8.-С. 36.

О.П. Конопенко

ВИВЧЕННЯ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОНЯТТЯ “ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА”

Розвиток будь-якої нації, народу, суспільства проходить під впливом культури, яка увібрана свідомістю та діяльністю її суб'єктів. Культура – це певна сукупність визначень, за допомогою яких люди формують свій досвід. Політика ж являє собою одну із фундаментальних сфер, в яких розкриваються значення, що певним чином пов'язані із загальнонаціональною культурою, соціокультурними, національно-історичними,